

Онлайн-журнал «Говоримо українською правильно»

Нас єднає мова. Українську мову знаю, нею спілкуюся...

(листопад, 2024 рік)

*«На все впливає мови чистота:
Зір глибшає, і крацають уст,
Стає точнішим слух,
А думка гнеться,
Як вітром розколихані жита»*

(Д.Павличко)

1. Мова як суспільне явище. Функції мови

Усього у світі налічується понад 2500 мов, які належать різним націям, народностям і племенам (за іншими даними – до 5000; точну цифру встановити важко, тому що відмінності між різними мовами і діалектами досить умовні).

Усі мови світу класифікуються за двома ознаками: походженням (генеалогією) і типом, тобто будовою цієї мови (типологією).

Згідно з генеалогічною класифікацією, мови світу об'єднуються в сім'ї мов: індоєвропейську, китайсько-тибетську, алтайську, афроазіатську та ін.

Найбільш вивченою є індоєвропейська сім'я, до якої входять у т.ч. слов'янська, романська, германська, балтійська, індійська та ін. групи мов.

Слов'янська група мов має три підгрупи: східнослов'янську, західнослов'янську, південнослов'янську.

Українська мова належить до східнослов'янської підгрупи слов'янської групи мов. Усі слов'янські мови мають одне джерело – праслов'янську, або спільнослов'янську основу, яка існувала у слов'янських племінних мовах приблизно із середини III тисячоліття до н.е. і до V століття нашої ери. Після перетворення й формування слов'янських племен в окремі народності в загальному вигляді сформувалися і усі слов'янські мови, внаслідок чого виникли нові спільні мови-основи.

Основу української національної мови становить літературна мова – мова книг, газет, журналів, театру, кіно, радіо й телебачення, мова державних установ і навчальних закладів. Літературна мова має усну і писемну форми.

Усна мова – це мова, що звучить та існує навколо нас. В усній мові **важливо дотримуватись правильної інтонації й наголосу, правильно вимовляти звуки, слова й речення.** Для усної мови характерні **прості короткі речення.**

Писемна мова пов'язана із написанням, тому оформлюють її правильно і чітко з точки зору **орфографії й пунктуації**. У писемній мові використовують **складні та ускладнені речення**.

Правильне мовлення – це додержання ustalених мовних норм української літературної мови. Із цього погляду мову можна розцінювати як правильну (норма), так і неправильну (помилка).

Українська мова – **нормована**. Норми (правило, вірєць) – це сукупність визначених правил, яким підпорядковується вимова і вибір слів у мові, використання граматичних форм, складання речень. Норми сучасної літературної мови поділяються на фонетичні, лексико-фразеологічні, словоскладальні, морфологічні, синтаксичні і стилістичні.

Бажано, щоб кожен володів мовною майстерністю, тобто здатністю вибирати із можливих варіантів найбільш вдалий для викладення у мовленні чи на письмі своїх думок та відношень, використовуючи при цьому мовні норми.

Саме мовна майстерність та правильне мовлення складають собою культуру мовлення.

Культура мовлення – це розділ науки про мову, що розглядає питання додержання мовних норм і доречності вживання виразових засобів мови у мовленні. Правильне мовлення – це додержання ustalених мовних норм української літературної мови.

Українська мова – нормована. Норми – це сукупність визначених правил, яким підпорядковуються вимова і вибір слів у мові, використання граматичних форм, складання речень та ін. Норми сучасної літературної мови поділяються на фонетичні, лексико-фразеологічні, морфологічні, синтаксичні і стилістичні.

- Фонетичні – правила вимовляння звуків і ставлення наголосу.
- Лексико-фразеологічні – норми вживання слів і фразеологізмів у властивих їм значеннях.
- Морфологічні – норми вживання слів у випадку їх видозмінювання.
- Синтаксичні – правила побудови синтаксичних конструкцій (словосполучень і речень).
- Стилiстичні – норми використання різними мовними стилями властивих їм мовних засобів.

Українська мова представляє собою складну систему. Основними одиницями її вважають звук, букву, слово, словосполучення та речення. Одиниці мови тісно пов'язані між собою і створюють системи у мові: фонетичну, лексичну, морфологічну і синтаксичну.

Мова – найважливіший засіб спілкування людей між собою. Як засіб спілкування, мова тісно пов'язана з життям суспільства, з народом – носієм цієї мови. Суспільство не може існувати без мови, як і мова без суспільства. Разом з суспільством розвивається і сама мова. Зміни в суспільному житті завжди позначаються на мові, відображаючись у словах, словосполученнях і реченнях.

2. Наголос – душа слова

*Поставиш наголос незвично –
І вже міняються слова.
Так форма вислову нова
Міня семантику магічно
(Олекса Різників, одеський письменник).*

До наголошення слова УКРАЇНА та його похідних

Про первісне значення слова *Україна*, незважаючи на його загалом прозору етимологію, і досі точаться дискусії. Поза сумнівом, причиною цього є не так мовний (і мовознавчий) аспект цієї проблеми, як ідеологічний. Історичні особливості українського націогенезу та державотворення є добре всім відомим. Включення українських земель до інших держав, насамперед польської та російської, певна річ, потребували певного обґрунтування не тільки на рівні державної ідеології, а й на рівні соціальної психології державних народів – польського та російського. Мовна й узагалі культурна близькість цих народів при бездержавному статусі українського народу призвела до того, що йому було відмовлено в статусі окремого етносу й трактовано як окрему етнографічну групу цих народів зі зрозумілим кінцевим результатом – асиміляцією з ними.

Однак на початку ХХ століття сила українського національного руху змусила визнати як самобутність українського народу, так і самостійність його мови.

Повернемося до слова *Україна*. Роками сучасним українцям насаджувався стереотип про те, що слово *Україна* за своїм первісним значення є тотожним до слова *окраїна*, що має значення: крайня частина якої-небудь території; край; частина держави, віддалена від центру. Але це не зовсім так, оскільки, як відомо, уперше слово *Україна* зафіксував Київський літопис за Іпатським списком під 1187 роком в значенні землі, держави. В сучасній українській літературній мові єдиним правильним з погляду літературної норми є наголос *Україна* з тотожним наголосом у похідних: *український, українець, українка, в Україні, в Україну*. Сучасна українська літературна мова спирається у своїх основах на живу українську народну мову – цей факт є загальновідомим.

3. Мовні цікавинки. З історії відомих слів і висловів

Канікули

Період із 22 липня до 23 серпня у стародавніх римлян називався канікулами – часом, коли Сонце перебуває в сузір'ї Пса (собака по-латині *canis*, сузір'я Пса - *Canis*). Поява над горизонтом зірки Сіріус із сузір'я Пса, яка мала назву *Canikula*, збігалася з настанням великої спеки. На цей час припадала перерва в засіданнях римського сенату. Згодом канікулами почали називати літню перерву в роботі навчальних закладів, а ще пізніше – взагалі всяку усталену перерву в заняттях учнів і студентів.

У багатьох країнах канікулами називають ще перерву в роботі парламенту.

Крейда

Виявляється, що *крейда* - це біла глина з острова Крит. Як будівельний матеріал римляни вивозили білу глину з того острова і називали її крета. Цей будівельний матеріал почали застосовувати для своїх потреб і германці, називаючи його кріда, креда а потім крайде. Від германців слово дійшло й до слов'ян.

«Язык до Києва доведе»

За легендою 999 року, киянин Микита Щеком'яка заблукав у безкрайньому степу і потрапив до половців. Коли половці спитали його: «Звідки він?», він відповів, що з багатого й красивого міста Києва. І так розписав кочівникам багатство й красу рідного міста, що половецький хан Нунчак причепив Микиту за языка до хвоста свого коня, і половці поїхали воювати й грабувати Київ. Так Микита Щеком'яка потрапив додому за допомогою свого языка.

«Сім п'ятниць на тиждень»

Раніше п'ятниця була вільною від роботи і, як наслідок, базарним днем. У п'ятницю, отримуючи товар, обіцяли в наступний базарний день віддати належні за нього гроші. З того часу для позначення людей, які не виконують обіцянки, кажуть: «У нього сім п'ятниць на тиждні».

4. Типові помилки у слововживанні

Неправильно правильно

Дякуючи підтримці завдяки підтримці
з деяких пір
з приводу святкування

з деякого часу
з нагоди святкування

не дивлячись на труднощі
до краю виснажений
в силу обставин
як говориться
вірно пояснити
на сьогоднішній день
додаткові нагрузки
назвати по прізвищу
по вашій вині
по вихідних
по вечорах
по справах
по прямому призначенню
чемпіон по тенісу
підручник по фізиці
великий по обсягу
ліки від застуди
оплатити за проїзд
на наступний день
в десять годин
по наказу
поставити в приклад
на українській мові
зробив при умові
пропустити із-за хвороби
п'ять метрів на секунду
враження про виставу
по власному бажанню
книжний магазин
на слідуючий день
залізнодорожний технікум
наглядна агітація
приводити приклад
заключити угоду
втратити свідомість
в учбовому закладі
являється другом

незважаючи на труднощі
україн виснажений
через обставини
як то кажуть, мовляв
правильно пояснити
на сьогодні
додаткове навантаження
назвати по прізвищу
з вашої вини
у вихідні (вихідними)
вечорами
у справах
за прямим призначенням
чемпіон з тенісу
підручник з фізики
великий за обсягом
ліки проти застуди
оплатити проїзд
наступного дня
о десятій годині
за наказом
поставити за приклад
українською мовою
зробив за умови
пропустити через хворобу
п'ять метрів за секунду
враження від вистави
за власним бажанням
книжковий магазин
наступного дня
залізничний технікум
наочна агітація
наводити приклад
укласти угоду
знепритомніти
у навчальному закладі
є другом

Бажаємо успіхів у вивченні української мови.

Нагадуймо мовні обов'язки:

- Розмовляй рідною мовою – своєю і свого народу: скрізь, де її розуміють, з усіма, хто її розуміє. Не поступайся своїми мовними правами заради вигоди, привілеїв, лукавої похвали – це зрада свого народу.
- Ставлення до рідної мови має бути таким, як до рідної матері: її люблять не за якість принади чи вигоди, а за те, що вона – мати.
- Допомагай кожному, хто хоче вивчити українську мову.

Література

1. Авраменко О. 100 експрес-уроків української. Книголав, 2017.
2. Із книги: Василь Іванишин, Ярослав Радевич-Винницький. Мова і нація. Липень, 2022.
3. Хворостяний І.Г. Українська мова: лайфхаки/ Харків, 2018.
4. Різників Олекса. Українська мова – спадщина тисячоліть. Київ, 2017.
5. Новий український правопис: коментарі, завдання та вправи. 5-11 класи. Вид. група «Основа», 2019.
6. Цимбал Т.В. Інтеграція на уроках української мови. Одеса, 2021.
7. Василь Задорожний, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту мовознавства імені О.О.Потебні НАН України